

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Земельні ресурси як основна складова природно-ресурсного потенціалу мають пріоритетне значення у процесі забезпечення продовольчої безпеки держави та окремих її регіонів. В умовах зростання потреб в продовольстві виникає необхідність об'єктивної оцінки наявних земельних ресурсів з метою раціоналізації та підвищення ефективності їх використання

Вступ

Агропромисловий комплекс як основний виробник сировини та продовольства взаємопов'язаний з природно-ресурсним потенціалом. Аграрний природно-ресурсний потенціал є ні чим іншим як потенційною здатністю природних ресурсів, насамперед земельних, безпосередньо або опосередковано виробляти сільськогосподарську продукцію та продовольство з метою забезпечення продовольчої безпеки держави та окремих її регіонів. Земельні ресурси як в історичній ретроспективі, так і в сучасному суспільстві є одним із провідних факторів регіонального розвитку. Останні значною мірою формують економічні передумови господарювання на регіональному рівні, визначають ефективність виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, таким чином впливаючи на стан продовольчої безпеки на відповідній території.

Стан вивчення питання

Проблема значення земельних ресурсів та ефективності їх використання у контексті забезпечення продовольчої безпеки значною мірою вивчена у багатьох наукових працях [1, 2, 4, 5, 6, 8]. Проте її дослідження зазначеними вченими зорієнтоване переважно на формуванні концептуальних підходів до вирішення вказаної проблеми і має загальнодержавний характер, а тому потребує подальшого глибокого вивчення в розрізі

окремих регіонів з урахуванням їх соціальних і еколого-економічних особливостей.

Метою нашого дослідження є оцінка земельних ресурсів Житомирської області, зокрема визначення їх сильних і слабких сторін та формування на цій основі загальної моделі розробки стратегії підвищення ефективності використання земельних ресурсів регіону як важливого фактора його продовольчої безпеки.

Результати дослідження

Земельний фонд Житомирської області складає 2982,7 тис. га, або 4,9 % території України. У загальній структурі земель 56 % зайнято сільськогосподарськими землями, з них сільськогосподарських угідь – 54 %, у тому числі ріллі 36 %, перелогів 5 %, сіножатей і пасовищ 12 %. На ліси і лісовкриті площі припадає 35 % території (в середньому по Україні – 17 %), забудовані землі – 3 %, відкриті заболочені землі – 2,7 % [3].

За даними Житомирського обласного управління земельних ресурсів протягом останніх 10 років відбулося зменшення площі сільськогосподарських угідь, зокрема ріллі. Сільськогосподарські угіддя за вказаний період скоротилися на 30,9 тис.га, в тому числі рілля на 161,4 тис.га. Збільшилися площі земель, зайняті перелогами, на 141,1 тис.га, кормовими угіддями – на 24,1 тис.га, лісами – на 30,5 тис.га., відкритими заболоченими землями – на 3,0 тис.га та ін. Загалом в області нараховується майже 142 тис.га перелогів, або третина усіх перелогів України. Це пояснюється поверненням малопродуктивних земель, особливо в зоні Полісся, до свого природного стану. Грунтовий покрив області просторово дуже складний і відзначається дрібноконтурністю, високим ступенем диференціації величин ґрунтових контурів і великою контрастністю як в генетичному, так і агровиробничому відношенні. В структурі ґрунтового покриття домінують малопродуктивні дерново-підзолисті ґрунти, що займають 50 % сільськогосподарських угідь, характеризуються незначним вмістом органічних речовин і мають кислу реакцію ґрунтового розчину.

В умовах Поліської зони області одні ґрунти, не займаючи великої площі, часто включаються в інші, з протилежними фізико-хімічними властивостями, що в значній мірі ускладнює застосування однакових агротехнічних прийомів в одному масиві. Істотним моментом, що погіршує якість ґрунтового покриття області, є розміщення її території в межах Українського кристалічного щита, на якому широко розповсюджені щербенисто-кам'яністі малорозвинуті ґрунти (особливо у Володарсько-Волинському, Смільчинському, Коростенському та Новоград-Волинському районах). Знижує якісний склад ґрунтів поширення “блюццеподібних” западин, в яких сформувались перезволожені болотні, лугово-болотні і дерново-підзолисті сильно глеєві ґрунти. В природному стані такі ґрунти

не орнопридатні. Значні площі їх поширені в Черняхівському, Червоноармійському, Баранівському, Андрушівському та Попільнянському районах.

За даними моніторингу земель 22 % ріллі області закислено, 23,4 % – заболочено, 6,5 – перезволожено, 7,2 % – піддано ерозії. Всього в області нараховується 220 тис.га низькопродуктивної та деградованої ріллі. У структурі сільськогосподарських угідь чорноземні та чорноземнолугові ґрунти займають лише 14,2 % (по Україні – 63,4 %). За даними бонітування ґрунтів щодо їх якості, середній бал сільськогосподарських угідь складає 26 (в Україні – 41). За даним показником Житомирщина займає останнє місце в державі.

На Житомирщині радіаційно забруднені території 9 адміністративних районів з площею сільськогосподарських угідь більше 500 тис.га. У зоні радіаційного забруднення розміщено 1/5 площ зернових культур, 40 % площ льону і картоплі, утримується 1/3 поголів'я великої рогатої худоби, виробляється, відносно обласних показників, близько 30 % обсягів молока і м'яса. Наявність радіаційно забруднених територій обумовила обмеження ведення сільськогосподарського виробництва, зміну спеціалізації ряду господарств, додаткові витрати, які складають 50–60 млн. умовних одиниць щорічно [7].

Більш високий рівень родючості земель частини районів області призводить до активного її використання (табл. 1). У районах із середнім рівнем родючості в 33 балів рівень розораності земель перевищує 70 %. Наслідком високого господарського освоєння земельного фонду без належних заходів щодо його охорони та відтворення виробничого ресурсу як важливої складової навколишнього природного середовища є прогресуюча деградація земель, що створює загрозу продовольчій безпеці регіону.

Таблиця 1. Взаємозв'язок родючості та рівня розораності земель у Житомирській області

Групи районів за рівнем розораності, %	Кількість районів	Середньорайонний рівень родючості с.г. угідь у групах, балів
До 60	6	19,2
61–70	9	22,1
Більше 71	8	33,1

Джерело: дані Головного управління сільського господарства та продовольства Житомирської облдержадміністрації

Низька природна родючість земель адекватно позначається на ефективності їх використання. Проведений регресійний аналіз залежності між якістю ґрунтів та виходом валової продукції в районах області у 2001 р. показав, що при збільшенні якості ґрунту на 1 бал виручка зростає на 0,69 тис. грн, з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Відповідно нижча на 15 балів середня родючість ґрунтів області

загальнодержавного показника значною мірою обумовлює менший вихід валової продукції. У 2001 р. у розрахунку на 100 га сільгоспугідь остання складала 128,4 тис.грн., що на чверть менше, ніж в середньому в Україні.

Таблиця 2. Характеристика сильних та слабких сторін земельних ресурсів Житомирської області

Потенційні внутрішні переваги (конкурентні переваги)	Потенційні внутрішні недоліки (обмеження щодо регіонального розвитку)
Рівень господарського використання території області складає 56,1 %, України – 69,4 %.	За якістю ґрунтів Житомирщина займає останнє місце в державі. Середній бал сільгоспугідь області становить 26, України – 41. За останні 10 років вміст гумусу в ґрунтах знизився на 4 %.
Наявність земель екологічної мережі – 2,3 % відносно загальної земельної площі (в країні – 0,7 %).	Найнижча в країні вартість сільськогосподарських угідь – 6,1 тис. грн. (у середньому в Україні – 8,6 тис. грн.).
Частка еродованих земель в області становить 8,1 %, в Україні – 57,4 %, у тому числі водній ерозії підлягає 6,2 % сільгоспугідь, вітровій 1,9 % (в Україні 22,4 і 32 % відповідно).	3 1599,8 тис. га сільськогосподарських угідь в області 5 % займають перезволожені землі, 22,7 % – заболочені. (в Україні відповідно 4,4 і 4,2 %). Наявність “блюдецподібних” западин, значних площ перелогів
Велика лісистість території сприяє розвитку мисливства, збору ягід, грибів	Чорнозemi та чорноземно-лугові ґрунти займають всього 14,2 % сільгоспугідь (в Україні – 63,4 %).
У південних районах наявність земельних ділянок правильних форм, зручних для обробітку і вирощування всіх районованих культур.	Водноерозійні форми рельєфу і розвиток водної ерозії. Мала лісистість території південних районів (7–10 %)
Площа сільгоспугідь у розрахунку на 1 мешканця становить 1,05 га (в Україні – 0,84 га).	Більше 25 % сільськогосподарських угідь області забруднені радіонуклідами (в Україні – 16 %).
Концентрація природних кормових угідь на Поліссі сприяє розвитку м'ясо-молочного скотарства	Наявність процесів вітрової ерозії, що призводить до деградації земель. Дрібноконтурність ділянок орних земель
Наявність у Поліській зоні ґрунтів придатних для вирощування жита, картоплі, льону, хмелю	Перезволоженість, заболоченість, кам'янистість, наявність „блюдецподібних” западин

Джерело: дані Головного управління сільського господарства та продовольства Житомирської облдержадміністрації, Житомирського обласного управління земельних ресурсів.

Для обґрунтування можливостей природно-ресурсного потенціалу області, насамперед земельних ресурсів щодо забезпечення продовольчої

безпеки регіону необхідно здійснити оцінку його сильних та слабких сторін. Такий підхід дозволить у подальшому визначити основні слабкі сторони вказаного аспекту продовольчої безпеки, на основі чого можна буде розробити заходи щодо їх усунення або мінімізації їхнього впливу. Результати оцінки наведені у табл. 2.

Визначення сильних та слабких сторін земельних ресурсів, глибокий їх аналіз є обов'язковою умовою для проведення стратегічного планування щодо оптимізації використання землі з метою підвищення ефективності функціонування аграрного сектору регіону, як одного з основних факторів підвищення рівня його продовольчої безпеки.

Відповідно до визначених переваг та недоліків земельних ресурсів повинні бути розроблені механізми максимального використання наявних внутрішніх переваг та нейтралізації дії існуючих недоліків, а також система показників, на основі яких здійснюватиметься контроль впливу вказаних механізмів на підвищення ефективності використання земель (рис. 1). Пропоновані заходи, направлені на підвищення ефективності використання земельних ресурсів, повинні розроблятися не відокремлено, а у рамках загальної стратегії забезпечення продовольчої безпеки регіону у тісному взаємозв'язку з іншими елементами вказаної стратегії, що дасть можливість досягти максимального ефекту від їх реалізації на стан продовольчої безпеки.

Рис. 2. Загальна модель розробки стратегії підвищення ефективності використання земельних ресурсів регіону

Висновки

Таким чином, проведені дослідження показує про наявність ряду негативних тенденцій щодо погіршення стану земельних ресурсів

Житомирської області, насамперед внаслідок високого господарського освоєння земельного фонду без належних заходів щодо його охорони та відтворення виробничого ресурсу, що створює загрозу продовольчій безпеці регіону. Для вирішення вказаної проблеми необхідною є розробка стратегії підвищення ефективності використання земель, яка базуватиметься на максимальній реалізації їх наявних внутрішніх переваг та нейтралізації дії внутрішніх недоліків. Перспективами подальших розвідок у питанні підвищення ефективності використання земельних ресурсів регіону у контексті забезпечення його продовольчої безпеки є дослідження специфічних особливостей земельних ресурсів окремих територій області з акцентуванням уваги на екологічних аспектах вказаного питання та формування на цій основі конкретних пропозицій щодо оптимізації використання землі як основної складової природно-ресурсного потенціалу регіону.

Література

1. Горлачук В.В. Парадигма розвитку системи управління земельними ресурсами // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – С. 148–152.
2. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: Монографія / В.Т.Шлемко, І.Ф.Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с. – (Сер. „Нац. Безпека”; Вип.2).
3. Житомирщина 2001: Стат. зб. Житомир. обл. упр. статистики. – Житомир, 2002. – 338 с.
4. Коренюк П.І. Концептуальні підходи до продовольчої ефективності використання, збереження та розширеного відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу. // Вісн. Сум. держ. аграр. уні-ту. – Суми, 2001. – Вип.2. – С. 140–144.
5. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України: Наукова доповідь / За ред. - І.І.Лукінова, П.Т.Саблука // Економіка АПК. – 2000. – №8. – С. 3–36.
6. Саблук П., Юрчишин В. Концептуальні основи розробки аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини України. – К.: УААН ІАЕ, 2002. – 29 с.
7. Ткачук В.И., Малиновский А.С., Якобчук В.П. Региональная аграрная политика: предназначение, принципы и приоритеты // Рыночная трансформация аграрного сектора региона / Под ред. В.В. Зиновчука. – Житомир: ГАУ, 2002. – С. 7–26.
8. Хвесик М.А. Економічна оцінка природних ресурсів в контексті визначення національного багатства і безпеки України // Нова економічна парадигма формування стратегії національної

**Вісник
ДАУ**

Сторінка МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

**№ 2
2003**

продовольчої безпеки України у ХХІ столітті. – К.: ІАЕ УААН,
2001. – С. 148–152.